

Нерсисян Г.А.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ІНФОРМАЦІЙНІ СПЕЦОПЕРАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ В ІСТОРІЇ

У статті робиться спроба досягнути інформаційні спецоперації в умовах війни в історії. Автор звертає увагу, що в історії чимало прикладів використання різного роду спеціальних інформаційних операцій у здійсненні суперництва між сторонами. Сьогодні інформаційні операції – це надважлива складова частина ведення сучасної війни і досягнення поставлених завдань і цілей. Особливо це важливо в контексті гібридної війни в межах українсько-російського військово-політичного й інформаційного протистояння. Для України важливо керувати інформаційним простором і здійснювати цільові інформаційні операції з метою асиметричної відповіді на гібридну агресію Росії в гуманітарній сфері.

Ключові слова: інформаційні спецоперації, інформаційна війна, гібридна війна, пропаганда, агресія, перетворена форма, симулякр.

Постановка проблеми. Сьогодні світ переживає різного роду трансформації й інновації. Зміни відбуваються у всіх без винятку сферах суспільного життя. Останніми роками важко переоцінити роль саме інформації та інформаційних технологій у змінах у багатьох сферах суспільного життя і діяльності.

Інформаційний простір сьогодні стає визначальним – він керує усіма системами суспільних відносин. Результат протистоянь залежить від уміння керувати цим інформаційним простором. Це стосується товарних ринків, позиціонування брендів, протистояння компаній, проведення війн та ін.

Теперішній вік вважають ерою інформації. Саме завдяки управлінню інформацією стираються межі між виграшом і поразкою, добром і злом, істиною і брехнею, війною і миром тощо. Інформація – це і є зброя третього тисячоліття, зброя масового ураження. Не секрет, що той, хто володіє інформацією і вміє нею управляти, володіє світом. Нині воюють не звичною вогнепальною зброєю, а інформацією.

Інформація впливає дуже небезпечно і дієво. Вона поєднує в собі замаскований механізм впливу на масову свідомість людей завдяки різним культурним формам, соціальним архетипам, суспільним стереотипам і догмам. Ці форми є замаскованими, часом спотвореними. Говорячи науковою мовою, вони здебільшого є т. зв. «симулякрами», які важко розрізнити людині із

масовою пересічною суспільною свідомістю. Це дозволяє управляти системою суспільних взаємовідносин у різних сферах на свій розсуд, переслідуючи різні цілі – для утвердження, управління й укріплення влади, досягнення різного роду поставлених політико-економічних і соціокультурних завдань, формування конкретної архітекτονіки масової свідомості, здійснення військово-політичного протистояння та ін. Відтак суспільна свідомість формує суспільне буття на всіх рівнях і формах прояву.

Як свідчить досвід історії, особливо дієвими й ефективними є інформаційні спецоперації в умовах війни. Історія свідчить, що протиборчі сторони вдаються до активних інформаційних кампаній у засобах масової інформації, що призводить до зміни контурів і змісту масової свідомості людей і впливає на їх поведінку і дії, які є засобом управління перебігом війни, вирішення конкретних завдань, управління ситуацією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні можна відзначити недостатній рівень розгляду і дослідження питання ролі і місця інформаційних спецоперацій та інформаційних інструментів у межах військово-політичного протистояння держав. Цим здебільшого займаються політологи, соціологи, журналісти і психологи. Інформаційний простір за нашою тематикою дослідження містить чимало когнітивних моделей, засобів і прийомів. Але, з погляду науки, тематичний простір досліджень і публікацій вирізняється

помітною неоднозначністю смислів і змісту. У цій дослідницькій царині забагато публіцистики і замало науки, втім, є чимало досліджень, які мають загальнотеоретичний і загальнометодологічний характер. Це праці західних і пострадянських дослідників, зокрема М. Кастельса, Дж. Вудварда, Г. Лассуелла, Б. Макнайра, Р. Мансела, Л. Пайя, Р. Дентона, Д. Сандерса, Д. Томпсона, Д. Хабермаса, Ф. Уебстера, Р. Абдеєва, М. Вершиніна, Л. Земляної, В. Іноземцева, В. Конецької, В. Комаровського, Т. Ілларіонова, Т. Воронина, В. Попова, Г.Г. Почепцова, О. Соколова та ін.

Однак більшість питань, які стосуються концептуалізації, ідентифікації, систематизації інформаційних спецоперацій, а також механізмів їх розробки і реалізації, залишаються нерозробленими і потребують додаткового наукового дослідження й осягнення.

Мета статті – ознайомитися з особливостями й історією інформаційних спеціальних операцій в умовах війни в історії, оцінити їх місце і роль, а також окреслити орієнтири для переймання Україною позитивного досвіду використання переваг інформаційного протистояння із супротивником на тлі гібридної російської агресії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інформаційні протистояння як складова частина війни мають свою історію, яка свідчить про неабияку важливість інформаційних спеціальних операцій в умовах війни в історії. Сьогодні багато хто говорить про інформаційну війну, однак мало хто реально розуміє зміст такої війни.

Інформаційні спецоперації – це цілеспрямована діяльність за розуми і серця людей. Мішенню інформаційного пострілу є свідомість людей, а не супротивник або інфраструктура. Для цього організовується здобування інформації, її обробка й аналіз, а потім – цілеспрямований інформаційний удар по свідомості громадян із конкретною метою.

Інформаційні спецоперації беруть свій початок ще з часів Першої світової війни. Свого часу Велика Британія активно розкидає інформаційні листівки, розробляє і розповсюджує інформаційні матеріали. Німеччина у часи Другої світової війни активно використовує інформаційну пропаганду, яка спирається на очевидну брехню, але тим не менше приносить ефективні результати. У Радянському Союзі теж всебічно використовували переваги інформаційної пропаганди. Тоталітарний комуністичний лад мав сильну систему інформаційно-ідеологічного забезпечення на всіх рівнях. Саме завдяки цьому трималася єдність,

системність, загальність цілей, планів, результатів соціалістичного будівництва.

Найбільших успіхів у використанні інформаційних спецоперацій досягли США. Ще у часи Корейської війни середини минулого століття США вели націлені інформаційні атаки на супротивника. Саме тоді ці операції отримують статус спеціальних. Інформаційна пропаганда засобами спеціальних підрозділів інформаційної війни США апробується у В'єтнамі, і її результати приголомшують.

Із післявоєнних часів дедалі частіше говорять вже не просто про спецоперації, а про інформаційні війни. Така війна, зокрема, показово розгортається на тлі інформаційного протистояння Заходу і Росії.

Офіційним днем народження інформаційних воєн на Заході дослідники даного питання вважають 18 серпня 1948 р., коли Рада національної безпеки США затвердила директиву 20/1 «Цілі США щодо Росії». Дана директива вперше опублікована в США лише в 1978 р. в якості складової частини розв'язання холодної війни, і в її тексті були чітко сформульовані основні цілі: звести до мінімуму силу і вплив Москви; максимально послабити Радянський Союз в політичному, військовому і психологічному відношенні; поставити його в економічну залежність на досить принизливих умовах. Інформаційна частина цієї програми повинна була забезпечити координацію всіх коштів із придушення волі супротивника, підриву його політичних і економічних можливостей. Спеціально обмовлялося, що уряд США не несе відповідальності за наслідки своєї політики, якими б вони не були в плані істотного погіршення умов життя в Росії. Сама холодна війна заслужила назву «першої в історії людства глобальної та всеосяжної війни нового типу» [2, с. 445], де головними засобами ведення цієї мирної війни були засоби ідеології, пропаганди, психологічний вплив. Свого часу американські аналітики констатували, що боротьба за інформацію така ж стара, як і світ. Вона є визначальною характеристикою людини. За визнанням американських фахівців, інформаційні технології дозволяють забезпечити навіть створення геополітичних криз, не здійснюючи жодного пострілу [10, с. 110].

Дослідник специфіки інформаційних прийомів Г.Г. Почепцов не без підстав розглядає в якості першої інформаційної операції відомі «потьомкінські села», вважає загибель СРСР результатом великої спецоперації інформаційно-організаційної війни: посиленому інформаційному тиску

Радянський Союз не зміг організаційно протиставити відповідні інтелектуальні засоби протидії [4, с. 58]. Водночас не є секретом, що Захід, особливо після розпаду Радянського Союзу, активно працює над перебудовою світу у власних інтересах, закріплює свої позиції головним чином за рахунок інформаційних засобів протистояння у всіх сферах інтересу.

Термін «інформаційна війна» вперше використав Т. Рона у доповіді, яка була підготовлена у 1976 р. для компанії Boeing. У своїй доповіді Рона привертає увагу до інформаційної інфраструктури як вкрай важливої компоненти розвитку американської економіки. Як наслідок плідних дискусій у владних військових кабінетах, у США 1998 р. ухвалюють «Об'єднану доктрину інформаційних операцій».

Організаційно-інформаційна агресія має на меті похитнути національну ідентичність на різних рівнях і у різних сферах її прояву. «Агенти впливу» мають ціллю підірвати культурні основи, на яких тримаються національні цінності, ідеали, пам'ять, історія, досягнення, духовність. На всіх рівнях здійснюється підміна понять у подібні «симулякрів» – тобто видимості, профанації, удаваності.

Суб'єктами трансформацій у суспільній свідомості виступають завербовані управлінці різних рівнів – керівники підприємств, суспільних інститутів і організацій, засобів масової інформації. Але агенти впливу розуміють, що найкраще отримати підтримку суб'єктів влади – держслужбовців, політиків, еліти. Так можна вийти на більш ефективний і широкомасштабний рівень, у межах якого можна досягти підміни національних інтересів псевдодержавними. Якщо є підтримка правлячої еліти, то ефективність інформаційної агресії стає суттєвішою і масштабнішою.

Всі інструменти інформаційного впливу тримаються на людській психології: людина через інформацію вбирає в себе смисли, емоції, мораль, історію. Як наслідок, людина атомізується, стає пасивно конформістською, багато в чому байдужою. Такою людиною ще легше керувати. Серед засобів впливу на таку людину – некоректно подана інформація, спеціальне моделювання ситуації, відповідне дозування інформації, утопічність і міфічність запропонованої інформації. Всі ці засоби подаються у формі симулякрів, тому людина й не розуміє, яку інформацію у дійсності споживає. У загальнокультурному контексті завідомо брехня стає схожою на істину. Цілеспрямовано суспільству дають хибний вектор сприйняття речей.

Спотворення інформації у межах здійснення цільових спецоперацій може бути різним. Зокрема, це можуть бути і складно організовані системи хитромудро структурованих блефів, міфів, спеціальних конструкцій, які використовують знання психології і грають на певних людських якостях, надіях, побоюваннях та ін. Так, наприклад, широко відомі застосовані проти Росії блеф СОІ, саморегульованого ринку, початкової порочності планування (хоча фахівці стверджують, що, наприклад, навіть елемент планування майбутнього в західній парадигмі життя [8] виражений набагато сильніше, ніж у нас), життєвої необхідності кредитів МВФ (який не одну країну поставив на грань загального банкрутства і виконання рекомендацій якого на Суді Арбітрів в Мадриді прирівняне до геноциду) і т. д. Американські військові, щоб змусити російських повірити в успішний запуск ракет МХ за програмою «зоряних воєн», організували передачу на радянські супутники фальшивих телеметричних сигналів [1, с. 238].

Продуктування блефу (хитра омана, показова гра, безпідставна інтрига) можна визначити як системну дезінформацію, коли навколо певної інформації нашаровується орбіта різних смислів, фактів, брехні, інтриги. Метою блефу як організованої і свідомої дезінформації є як вплив на свідомість людини, так і дезорганізація роботи цілих суспільних груп і структур. Це може бути створення і підтримання в суспільстві напруги і протиріч шляхом штучного зіштовхування інтересів, використання різного типу неоднорідності суспільства для загострення соціальних відносин і т. п. Характеризуючи результати холодної війни, відомий радянський філософ і колишній дисидент О. Зінов'єв пише: «Педантично використовуючи ідеологічно-психологічну зброю протягом більш як сорока років, не економлячи на надзвичайні витрати, Захід (і головним чином США) деморалізували радянське суспільство і, перш за все, його правлячі і привілейовані прошарки, а також його ідеологічну еліту й інтелігенцію» [2, с. 446].

Багатоходові комбінації мають на меті поєднання різних типів інформаційних впливів, за допомогою яких свідомість захоплюється, дезорієнтується, направляється у потрібний маніпулятору хід міркувань і підводиться до заздалегідь запланованого висновку. Подібні конструкції ґрунтуються на хорошому знанні психології, національних особливостей ментальної системи, що превалюють у суспільній свідомості, ідей, образів, уявлень. Здійснюється своєрідне

перепрограмування, успіху якого сприяє «зниження якості професійної і загальної підготовки елементів системи з одночасним різким омолодженням сфери управління, що спрощує процеси перепрограмування» [11, с. 261].

Специфічною для нашого часу, з його можливостями м'якого впливу на свідомість, коли непомітно підміняються ідеї та ідеали, стає проблема помилкової ідентифікації, за якої змінюються або підміняються самі критерії ідентичності. Внаслідок масованого впливу інформаційних технологій і міфів людина починає ототожнювати себе з будь-якими особами або групами всупереч дійсній власній соціальній та культурній належності. Ідентифікування своїх інтересів із інтересами груп і людей, цілі яких розходяться з його власними, призводить до роздвоєння сприйняття: у своєму реальному життєвому бутті людина, як і раніше, залишається зі своєю референтною групою, а свідомістю своєю виявляється вписана в систему зовсім інших, іноді зовсім чужих їй поглядів, інтересів, уявлень, зразків поведінки. Включення механізмів помилкової ідентифікації змушує її добровільно брати участь у реалізації часто просто шкідливих для неї самої програм і цілей. Подібна маніпуляція свідомістю допомагає «змусити маси діяти в потрібному напрямку навіть проти своїх власних інтересів, а в стані противника розколоти людей, змусити їх стати один проти одного» [6, с. 22].

Таким чином, у сучасному суспільстві свідомо і цілеспрямовано культивується ірраціональна керована людська свідомість. Люди перестають розрізняти правду і брехню, добро і зло, користь і шкоду, красу і потворність. Технології формування у людей ірраціональної свідомості представлені у постмодерністській філософії і світоглядному конструкті сучасного суспільства – суспільства споживацтва.

Отже, здійснення влади набуває сьогодні небачених форм: управління свідомістю, «наведення» емоцій, диригування керованими конфліктами, «корекція» чисельності населення і т. п. Влада стає все більш відчуженою і анонімною. Багато політичних діячів на Заході, в т. ч. колишній посол США Дж. Кеннан, стверджував, що в цьому світі найважливіші рішення приймаються невідомо ким, і невідомо, до кого звертати претензії або критику. Невідомий «великий брат» (або Комітет 300 [5]) тримає в своїх руках нитки від усього живого, бо, як сказано в легенді про великого інквізитора у Достоевського, «кому ж і володіти людьми, як не тим, які володіють їх совістю і в чийх руках хліби їх».

І не власність на засоби виробництва, а власність на засоби інформації визначатимуть нову форму влади. Як пише представник сучасної американської трансперсональної психології Т. Лірі, «замість боротьби за території і володіння надпотужною зброєю необхідно сфокусуватися на свідомості, на єдиному полі світової свідомості» [7, с. 136]. Очевидно, що саме свідомість – головна мета агресії і руйнування в сучасній інформаційній війні. Сформувавши відповідні конструкти і контури свідомості, ними можна цілеспрямовано управляти.

Одна справа – досконала і гармонійно розвинута людина, інша справа – атомізований індивід, представник натовпу. Про перспективу подібного «планетарного століття натовпів» писав французький психолог С. Московічі [9, с. 450], стверджуючи, що напрацьовані методи навіювання, але вже в надзвичайних масштабах всього інформатизованого світу, можуть стати основою затвердження нового, небаченого тоталітаризму. Недиференційований натовп із шаблонним мисленням вже не міркує, а лише кориться стратегіям; немінучим виявляється застосування контролю і придушення; чим більш деградованою стає маса, тим більш жорстким, неімманентним людській природі буде за необхідності спосіб управління. Це, у свою чергу, погіршить становище, викликавши до життя ще більш тотальні техніки контролю і навіть зомбування. Деградація людської спільноти (згадаємо образ «человеїніка» [3, с. 453–456] О. Зинов'єва) – такий, очевидно, буде підсумок «розвитку» суспільства з гомогенізованою культурою, з придушенням людської нормативності, з руйнуванням свідомості, що не тільки дробить суспільство соціально-онтологічно, але і веде до розпаду смислових основ, що визначають саму його соціальність.

Сьогодні багато країн світу здійснюють різного роду інформаційні спецоперації. Зокрема, американські експерти вважають, про що сповіщають і дані ЦРУ, що проти Америки здійснюють інформаційні спецоперації більше 20 країн, із них більшість передбачають інформаційну війну як нову складову частину воєнних доктрин. Наприклад, активну інформаційну війну із США ведуть сьогодні Росія, Китай, Індія, Куба. Також вельми активні у використанні інформаційних операцій Північна Корея, Ліван, Ірак, Сирія, Франція, Японія, Німеччина.

Зважаючи на глобалізаційні ризики, більшість країн сьогодні створюють системи інформаційного захисту, зокрема від американської культур-

ної експансії. Так, країни обмежують поширення у своїх країнах засобів масової інформації (кіно, культурні заходи), формують законодавчі і нормативно-правові перешкоди тотальній американізації у всіх сферах суспільного життя.

За роки незалежності на Україну у різній мірі здійснюється інформаційний вплив із боку різних зацікавлених країн. Помітний вплив здебільшого з боку США та Росії. Саме в інформаційному просторі ці два полюси геополітичного суперництва здійснюють вплив і зовнішнє управління українськими подіями, ситуацією, суспільством тощо.

Військово-політичні події останніх чотирьох років свідчать, що Росія упродовж усіх років незалежності (особливо – з двохтисячних років) здійснює цілеспрямовану інформаційну пропаганду всього «руського» у всі сфери українського суспільного життя. Особливий вплив відзначається на Сході країни і Криму, через що соціокультурно некерована Україною частина населення навіть після початку війни недружньо ставиться до всього українського.

Інформаційна війна сьогодні здійснюється повним ходом. Поряд із внутрішньою пропагандою стосовно власного народу, Росія проводить щодо України інформаційну, т. зв. гібридну війну. Їй у цьому особливо допомагають проросійські орієнтовані українські політики, «п'ята колона», внутрішні «агенти» російського впливу. Фактично, на сьогодні Росія продовжує здійснювати системну інформаційну спецоперацію.

Натомість Україна має запропонувати стратегію асиметричної відповіді на російську інформаційну агресію. Для цього має бути відповідна стратегія, тактика і оперативні дії з протидії російському інформаційному рупору на всіх рів-

нях формування людської свідомості. Тож війна за «розуми» людей продовжується.

Висновки. Сучасна війна зазвичай відбувається у подібні «перетворених форм» або т. зв. «симулякрів», тобто у формі подоби, удаваності, ілюзорності, маргіальності, оманливості. Іншими словами, світ відходить від звичного ведення війни звичайною зброєю, а основним засобом суперництва сторін стає інформація. Про це знають із давніх-давен.

Більшість країн у світовій історії здійснюють різного роду спеціальні інформаційні операції з метою досягнення поставлених цілей і завдань. Особливо цим питанням переймаються у післявоєнний час, а показовими інформаційними спецопераціями майорить післявоєнний період суперництва США і Радянського Союзу в межах т. зв. «холодної війни». У цей час все частіше починають використовуватися терміни «інформаційна спецоперація», «інформаційна війна», «гібридна війна».

Результати гносеологічного аналізу свідчать, що інформаційні операції мають на меті спричинення впливу на свідомість людей із метою її цілеспрямованої перебудови – створення нових контурів і конструктів реальності у свідомості людей на основі блефу, маніпулювання, брехні тощо. Інформаційні операції – це, у своїй сутності, війна за розуми людей.

Росія сьогодні веде масштабну інформаційну спецоперацію проти України. Невипадково ця війна отримала назву гібридної. Слід визнати, що Росія поки переграє Україну в інформаційному просторі, тому нам слід подбати про ефективні інструменти асиметричної відповіді на російську інформаційну пропаганду і агресію у гуманітарній і соціально-економічній сферах.

Список літератури:

1. Демкин С. Секретные страницы. Москва, 1999. 317 с.
2. Зиновьев А. На пути к сверхобществу. Москва, 2000. 800 с.
3. Зиновьев А. Запад. Москва, 2007. 710 с.
4. Кара-Мурза С. Матрица «Россия». Москва, 2010. 256 с.
5. Колеман Дж. Комитет трехсот. Москва, 2007. 445 с.
6. Лисичкин В.А., Шелепин Л.А. Третья мировая (информационно-психологическая) война. Москва, 2000. 448 с.
7. Лири Т. Семь языков Бога. Москва, 2002. 224 с.
8. Манхейм К. Диагноз нашего времени. Москва, 2010. 704 с.
9. Московичи С. Век толп. Москва, 1998. 480 с.
10. Почепцов Г.Г. Информационно-психологическая война. Москва, 2000. 180 с.
11. Расторгуев С.П. Информационная война. Москва, 1998. 446 с.

ИНФОРМАЦИОННЫЕ СПЕЦОПЕРАЦИИ В УСЛОВИЯХ ВОЙНЫ В ИСТОРИИ

В статье делается попытка осмыслить информационные спецоперации в условиях войны в истории. Автор обращает внимание, что в истории немало примеров использования разного рода специальных информационных операций в осуществлении соперничества между сторонами. Сегодня информационные операции – это сверхважная составляющая ведения современной войны и достижения поставленных задач и целей. Особенно это важно в контексте гибридной войны в рамках украинско-российского военно-политического и информационного противостояния. Для Украины важно управлять информационным пространством и осуществлять целевые информационные операции с целью осуществления асимметричного ответа на гибридную агрессию России в гуманитарной сфере.

Ключевые слова: информационные спецоперации, информационная война, гибридная война, пропаганда, агрессия, превращенная форма, симулякр.

INFORMATION SPECIAL OPERATIONS IN THE CONTEXT OF THE WAR IN HISTORY

The article attempts to comprehend information special operations in the conditions of the war in history. The author draws attention to the fact that in history there are many examples of the use of various kinds of special information operations in the implementation of rivalry between the parties. Today, information operations are an essential component of conducting modern warfare and achieving the goals and objectives set. This is especially important in the context of the hybrid war within the Ukrainian-Russian military-political and information confrontation. It is important for Ukraine to manage the information space and carry out targeted information operations with the aim of asymmetric response to Russia's hybrid aggression in the humanitarian sphere.

Key words: information special operations, information war, hybrid war, propaganda, aggression, transformed form, simulacrum.